

Р. Я. Дмитрасевич,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Історичний аспект розвитку термінології юридичної психології. Дмитрасевич Р. Стаття присвячена розвитку термінології юридичної психології. Виділено три періоди розвитку цієї науки. Охарактеризовано чотири основні галузі юридичної психології.

Ключові слова: термінологія, психологія, юридична психологія, фахова мова.

Исторический аспект развития терминологии юридической психологии. Дмитрасевич Р. Статья посвящена развитию терминологии юридической психологии. Выделено три периода развития этой науки. Охарактеризованы четыре основные отрасли юридической психологии.

Ключевые слова: терминология, психология, юридическая психология, специальный язык.

Historical aspect of development of juridical psychology terminology. Dmytrasevych R. The article deals with the development of juridical psychology terminology. Three periods of its development are defined. Four main branches of juridical psychology are described.

Key words: terminology, psychology, juridical psychology, language for special purposes.

Одним із магістральних напрямів сучасної лінгвістичної науки є вивчення мови як засобу спілкування, передачі інформації в різних сферах людської діяльності, у тому числі у фаховій комунікації. Роль англійської мови як засобу міжнародного спілкування на сучасному етапі розвитку суспільства важко переоцінити. Це можна підтвердити такими фактами: більше 90% наукових публікацій у галузі новітніх технологій видаються англійською мовою; 80% ресурсів наукового характеру в мережі інтернет World Wide Web (www.) є доступними для тих, хто володіє англійською мовою [1]. Англійська мова сприяє термінологічній глобалізації, бо власне англійська є джерелом формування первинних термінів науки або техніки [14, с. 30].

Поширення міжнародних зв'язків сприяє вивченню іноземної мови як мови спеціальної з точки зору фахового термінологічного спрямування. Терміни утворюють системи з внутрішньою впорядкованістю компонентів. К. Кусько вважає завданням сучасної філологічної науки знайти відповідність таких систем «з урахуванням вимог еколінгвістики, міжнародних актів і положень, зокрема Європейської хартії двомовного та багатомовного навчання» [4, с. 22].

Питання термінології різних галузей і сфер науки та техніки, термінологічної номінації набувають значної актуальності на сьогоднішній день. Невпинний розвиток науки й техніки вносить значні зміни до мовної та концептуальної картин світу, в декілька разів примножуючи в словниковому складі мови фахову лексику. В умовах науково-технічної революції гостро зростає потреба у нових номінаціях. Саме цим пояснюється велика зацікавленість до вивчення проблем, пов'язаних з термінознавством. З-поміж багатьох галузевих термінологічних систем, які потребують негайної уваги мовознавців і термінологів, перебуває й терміносистема юридичної психології.

Англійська термінологія юридичної психології охоплює спеціальну фахову лексику, яка досі не була предметом дослідження. Юридична психологія сформувалася на стику психологічної та юридичної наук, що позначилося на якісних характеристиках її метамови та взаємодії з міжгалузевими термінами національного й інтернаціонального фонду.

Англійська термінологія юридичної психології завдяки низці властивих тільки їй ознак є для термінознавства унікальним об'єктом. Однією з таких ознак є те, що вона об'єднує терміни права як форми суспільної свідомості і терміни психології – суспільної науки. Крім того, англійська термінологія юридичної психології характеризується значно більшим розмаїттям спеціальних сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. Відмінною рисою термінології юридичної психології є використання термінів із багатьох наук, деякі з них юридична психологія використовує як допоміжні, інші ж є базою для вирішення психологічних проблем.

Англійські терміни юридичної психології співвідносяться з відповідними поняттями цієї галузі. Слова або словосполучення, які вступають у системні відносини з іншими словами, що відповідають поняттям зазначеної галузі, утворюють разом з ними термінологічну систему.

Термінологія будь-якої предметної галузі зароджується та розвивається разом з нею. Наразі термінологія юридичної психології в цілому є конгломератом терміносистем юридичної та психологічної галузей. Юридична психологія – порівняно молода галузь психологічної науки, проте правова регуляція людської поведінки досліджувалася ще видатними давньогрецькими філософами.

Початковий етап формування термінології юридичної психології характеризується тим, що вона формується як термінологія правнича. Законотворча діяльність виникла у період формування стародавніх держав і відображала правову культуру суспільства. Правова система на всіх етапах розвитку демонструє зв'язок з лексичною системою загальної мови. Щодо психології, то ця сфера довгий час залишалася інтегральною частиною поодиноких філософських систем, яка не виокремлювалася в окрему науку.

В історії розвитку юридичної психології ми виділяємо три періоди згідно періодизації розвитку науки взагалі:

1) докласичний;

- 2) класичний;
- 3) сучасний.

1. **Докласичний етап розвитку юридичної психології.** Основи теоретичного осмислення сутності права були закладені ще давньогрецькими філософами. Вже тоді ефективність закону пов'язували з психологічними законами поведінки людей, зокрема Демокріт висловлював психологічні ідеї щодо сутності законослухняної поведінки. Сократ (469-399 рр. до н.е.) висунув ідею про необхідність збігу справедливого і законного; Платон (427-347 рр. до н.е.) вперше вказав на дві категорії психології, які лежать в основі соціального розвитку – потреби і можливості людей; Арістотель (384-322 рр. до н.е.) висловив положення про право як мірило справедливості і виокремлював природне та позитивне право. На платонівському постулаті, згідно з яким законом називається визначення розуму, базується розвиток раціоналістичного напрямку у філософії права. За Платоном закон є основним засобом удосконалення людини. Ідеї Сократа, Платона та Арістотеля мали вирішальний вплив на розвиток правового світогляду.

Найбільш вагомим представником періоду середньовіччя був Аврелій Августин (354-430). Правом тоді вважалась система державно-нормативних обмежень людської поведінки. Правові норми розумілись як такі, що забороняють, а завдання правосуддя трактувались з нахилом до звинувачення. У своєму трактаті «Про свободну волю» Августин писав, зокрема, що слід жити за законами суспільними, а не божественними. Це твердження можна вважати початком формування концепції божественного права.

Для формування англійської термінології юридичної психології в **давньоанглійський період** спочатку використовувалась лексика загального вжитку. Слід зазначити, що багато з них збереглися до нашого часу, зокрема *bequeath* (заповісти), *guilt* (провина), *manslaughter* (позбавлення життя без попереднього наміру), *murder* (убивство), *steal* (красти), *swear* (давати показання під присягою), *theft* (розкрадання), *thief* (зłodий).

Bequeath OE – to say, to speak to, exhort, blame, also «leave by will»; from be- + cweðan »to say,» from Proto-Germanic *kwithan, from PIE *gwet- »to say, speak» [http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=bequeath&searchmode=none].

Проте зазначене початкове значення зникає у XIII ст. і функціонує лише у значенні юридичного терміну *leave by will* – залишити за заповітом. *Bequest* (n) – «that which is bequeathed» фіксується з XV ст. і це значення зберігається у сучасній англійській мові *bequest* – заповіт, спадщина.

В англійській термінології запозичення з латинської мови, які зберегли свою форму і сьогодні, пов'язані з тим, що декілька століть поспіль у **середньоанглійський період** юридичні документи писались латиною. Ці запозичення датуються XIV – XV століттями, серед них: *corpus delicti* – склад злочину; *veto* – заборона, *ex post facto* (після факту, після події); *malum in se* (діяння, злочинне за своїм характером); *actus reus* (наявність об'єктивної сторони злочину), *mens rea* (наявність суб'єктивної сторони злочину). Зафіксовано також запозичення з латині, що описують ментальний стан: *scienter* (заздалегідь, вказівка про те, що відповідач діяв, усвідомлюючи наслідки); *animus* (навмисно, свідомо) та ін. У цей період також були запозичені такі терміни юридичної психології, як *homicide*, *to prevent*, *to prosecute*, *to testify*, *tributary*, *testimony*.

У період середньовіччя розуміння права прирівнювалось до державної влади. Державна регламентація охоплювала усю громадську життєдіяльність членів суспільства. Людина стає замкнутою та починає розуміти, що «для неї краще, якщо посадові особи зовсім не будуть знати про її існування, і що безпека її особистості залежить від її нікчемності» [5, с. 233].

Подолання середньовічного світогляду та психології було здійснено у наступний класичний період.

2. Класичний етап розвитку юридичної психології.

Юридична психологія як наука виникає у XVII–XVIII ст. Саме в цей час з'являються перші наукові праці з психології, звернені до сфери кримінального судочинства. Прогресивні діячі цього часу Кант, Руссо, Вольтер, Дідро, Монтеск'є та ін. формують сучасну концепцію лібералізму та правової держави. Шарль Луї Монтеск'є [5] вважав, що духом народу є раціоналістична природа людини. Позитивним людським законом є справедливість. Політичні та громадянські закони покликані реалізовувати справедливість. Закони певного суспільства об'єктивно зумовлюються характерами та особливостями людей цього суспільства. Ця ідея слугувала основою для виникнення історичної школи права.

Ідеї Ч. Беккарія («Про злочини та покарання», 1764) здійснили переворот у практиці кримінальної юстиції. Дослідник вперше проголосив, що ефективність покарання залежить не від його жорстокості, а від неминучості та швидкості виконання; людина має бути визнана невинною доки суд не винесе їй обвинувальний вирок. Почалась широка реорганізація судочинства та тюремної політики. Одним із революційних принципів правового світогляду стає принцип гарантій особистого розвитку, забезпечення автономності поведінки.

Нові правові погляди формувались на основі гуманістичної філософії. Утверджувалась нова право світоглядна парадигма: відношення у суспільстві можуть регулюватися тільки таким законом, який базується на «природі людини». Відбувалися значні зміни в кримінальному та громадянському судочинстві: запроваджувалася юридична рівність учасників правовідносин, вводився суд присяжних, звинувачений отримав право на захист, визнавалася свобода договірних відношень та ін.

В цей період з'являються такі терміни:

forensic XVII ст.: from Latin *forēnsis* public, from forum;

delinquency XVII ст.: from Late Latin *dēlinquentia* a fault, offence, from Latin *dēlinquere* to transgress, from de- + *linquere* to forsake;

psychology XVII ст. (1650s): «study of the soul,» from Modern Latin *psychologia*, probably coined mid-16c. in Germany by Melanchthon from Latinized form of Greek *psykhe-* »breath, spirit, soul» + *logia* »study of» Meaning

«study of the mind» first recorded 1748, from Christian Wolff's »*Psychologia empirica*» (1732); main modern behavioral sense is from early 1890s.

Як бачимо, один із базових термінів юридичної психології *psychology* з'явився лише у XVII столітті, а термін на позначення професії *psychologist* датується XVIII ст. (1727).

У XVIII – XIX ст. на основі нової правової ідеології зароджується спеціалізована галузь психологічно-юридичних знань – кримінальна, а пізніше більш широка – судова психологія. У кінці XIX ст. формується юридична психологія. Е. Клапаред розширює коло судово-психологічних проблем і на початку XX ст. вводить термін «юридична психологія» [11]. Засновник криміналістики Ганс Гросс розглядав судову психологію як прикладну галузь загальної психології, яка займається психологічними факторами, що враховується у встановленні та обговоренні злочину [3]. Отримує розвиток психологія формування та отримання свідчень (Марбе, Штерн, Вертгеймер). Альберт Хельвіг розробляє психологію того, хто допитує (поліцейського, судді, експерта) та того, кого допитують (обвинуваченого, потерпілого, свідка), розробляє психологічну техніку допиту.

3. Сучасний етап розвитку юридичної психології.

Сучасна юридична психологія як наука поділяє більшість загальних рис неklasичної науки: поліваріантність, нелінійність розвитку, антропоцентричність, міждисциплінарну інтеграцію досліджень та ін. Розвиток сучасної юридичної психології розпочався у 20 ст. Необхідність переходу до неklasичного типу була зумовлена наступними факторами [2]:

1) до першої половини XX століття судова психологія залишалась описовою наукою. Мотив злочинця описувався через такі поняття як жорстокість, агресивність, помста, користь та ін.;

2) виникала проблема психодіагностики особистості злочинця. З'являється дослідження А. Бьєрре «Психологія вбивства», де аналізуються психічно «слабкі місця» злочинців, особливості їх соціальної дисадаптації, соціальної відчуженості [8].

Під впливом психоаналітичної теорії Зигмунда Фрейда судові психологи намагались проникнути у підсвідому сферу злочинців [6]. Центр уваги кримінальних досліджень переноситься на вивчення особистості злочинця [9; 12]. Зарубіжні дослідники [7; 10; 15] роблять спробу класифікувати типи злочинців і виокремлюють 7 типів: професійні, майнові, сексуальні, випадкові, ті, що примітивно реагують, злісні (переконані), хулігани, що не бажають працювати.

На сучасному етапі юридична психологія покликана розробляти загальні закономірності психологічної науки в їхньому специфічному відображенні – з погляду права. Природна цілісність цієї науки є відтворенням глибокої інтегративності базових наук (психології та юриспруденції), розвиток яких створив передумови для виникнення юридичної психології [3], що забезпечує вирішення комплексу завдань, що стосуються правозастосовної діяльності.

Серед термінів, які з'явилися у XX с., можна зазначити:

victimology XX c (1958): from French victimologie (1956), from victime.

schizophrenia XX c: from schizo- + Greek phrēn mind + -ia

psychometrics XX c (1917): «science of measuring mental processes», from psychometric.

В юридичній психології з огляду на характер досліджуваних нею закономірностей як відносно самостійні виділяють чотири основні галузі [3]:

Кримінальна психологія вивчає психологічні основи формування антисоціальної установки, психологічну структуру злочину, діагностику виникнення і розвитку груп антисоціального напрямку.

Психологія судочинства вивчає значний комплекс питань, пов'язаних із психологічними сторонами судово-слідчої діяльності. Цей розділ охоплює також питання, що характеризують психологічні основи окремих процесуальних дій, таких як слідчий огляд, допит, пред'явлення для впізнання, перевірка показань на місці, слідчий експеримент, обшук, призначення і провадження судово-психологічної експертизи.

Пенітенціарна психологія (виправно-трудова чи кримінально-виконавча) досліджує психологічні характеристики колективів засуджених, психологічні основи процесу їхнього виправлення і перевиховання (корекції). Пенітенціарна психологія досліджує також професійні якості і психологічні характеристики осіб, які виконують виховні функції, з метою розроблення рекомендацій щодо найбільш ефективного впливу на засуджених.

Правова психологія вивчає психологічні особливості дії права як чинника соціальної регуляції поведінки людини чи групи людей, психологічні закономірності правотворчого процесу, психологічні механізми правосвідомості та праворозуміння. У юридичній психології досліджуються не тільки проблеми психологічних закономірностей правопорушень (злочинів), а й психологія правомірної поведінки, психологічні особливості недопущення злочинних дій, впливу соціальних заборон, громадської думки, моралі, правових розпоряджень на поведінку особи, формування її правослухняності.

Таким чином, зазначені чотири основні галузі юридичної психології слугуватимуть основою для побудови структури термінологічного поля юридичної психології.

Література:

1. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського дискурсу : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Ільченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 37 с.

2. Еникеев М. И. Структура и система категорий юридической психологии / М. И. Еникеев. – Москва, 1988. – Режим доступу : <http://www.thetan-lucifer.ru/prefix7/index.html>

3. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
4. Кусько К. Я. Інтердискурс в концептах науково-освітньої глобалізації / К. Я. Кусько // Інформаційний вісник АН ВШ України, 45. – Львів, 2005. – № 3. – С. 22–30.
5. Монтескьє Ш. Л. О духе законів / Ш. Л. Монтескьє // Избранные произведения / общ. ред. и вступ. ст. М. П. Баскина. – М. : Гослитиздат, 1955. – 674 с.
6. Adler A. Selbstmord. Internationale Zeitschrift für Individual psychologie / A. Adler. – 1937. – № 15. – P. 49–52.
7. Birnbaum K. Die psychopathischen Verbrecher / K. Birnbaum. – 2. Aufl. – Leipzig, 1926.
8. Bjerre, Andreas: Zur Psychologie des Mordes. – Heidelberg, 1925.
9. Bromberg W. Crime and Mind (1948) Nach-druck: Westport / W. Bromberg. – Conn, 1972.
10. Chneider K. Die psychopathischen Persönlichkeiten. 1. Bis 9. Aufl. / K. Chneider. – Wien, 1923–1950.
11. Claparede E. La psychologie judiciaire / E. Claparede // Anee psychologue. – 1906. – XII.
12. Franz A. Der Verbrecher und seine Richter / A. Franz, H. Staub. – Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1929.
13. Gross G. Kriminalpsychologie / G. Gross. – Jarz, 1898.
14. Ohly R. The Threat of Terminological Globalization / R. Ohly // Neoterm World Specialized Terminology. – Warszawa : Journal of the International Federation of Terminology Banks, 2001. – № 39 / 40. – P. 27–35.
15. Seeling E. Karl Weindler: Die Typen der Kriminellen / E. Seeling. – Berlin; München, 1949.